

Ivan Cifrić
SELO U SJEĆANJU. Petrijevc
Hrvatska akademija znanosti i
umjetnosti Zagreb i Hrvatsko sociološko
društvo Zagreb, Zagreb, 2019., 569 str.

Knjiga *Selo u sjećanju: Petrijevc* akademika Ivana Cifrića (Petrijevc, 22.1.1946. – Zagreb, 23.11.2018.)¹ koju on posvećuje mami Mariji, tati Josipu i dedi Luki, obseže 569 stranica i osim *Sadržaja, Riječ* i *urednika, Predgovora, Popisa korištene literature, Sažetka (na engleskom jeziku), Bilješke o piscu* te 11 priloga ima sedam poglavlja koja, opet, imaju svoja potpoglavlja: I. *Naselje uz Karašicu* – 1. Povijest sela; 2. Prostori djetinjstva; 3. Vrijeme u selu; II. *Materijalna kultura* – 1. Seoska infrastruktura (Zaštita od poplave, Opskrba pitkom vodom, Sanitarna infrastruktura, Suvremena opskrba energijom, Briga o prometnicama, Telefon i telekomunikacijska mreža); 2. Tradicijsko gospodarstvo (Uzgoj žitarica, Susjedske i profesionalne usluge, Ribolov); 3. Prilog istraživanju seoskog graditeljstva; III. *Društvena arhi-*

tektura – 1. Tradicionalna društvena arhitektura; 2. Mehanizam propadanja starih i uspon novih obitelji; 3. Socioprofesionalna struktura danas; 4. Seoski mediji; 5. Obrti i zanimanja (Neka specifična zanimanja, Putujući obrtnici i trgovci); IV. *Onomastički aspekti* – 1. Toponimijski aspekti, 2. Antroponimijski aspekti; V. *Običajnost u selu* – 1. Vetarničko prelo; 2. Blagdanski dani; 3. Običaji životnog ciklusa; VI. *Iz mladenačke sjete* – 1. Crtiće iz osnovne škole; 2. Mali događaji za sjećanje; 3. Neki likovi u selu – skice za portrete; VII. *Gubitak prošlosti* – 1. Zaoštavanje u modernizaciji; 2. Gubitak priče; 3. Gubitak pjesme; 4. Gubitak vidljivoga; 5. Gubitak prisnosti; 6. Suvremeni procesi folklorizacije i retradicionalizacije; 7. Zaključno.

Nazivom „Selo u sjećanju“ Cifrić je, kako sâm navodi, pokušao simbolično istaknuti „osobnu asocijaciju i općenito važnost prošlosti sela u njegovu identitetu u vremenu s jedne strane, a s druge strane rekonstruiranu simboličnu sliku života staroga sela retroaktivnim imaginarnim promatranjem iz jedne stare ulice još danas uobičajenoga naziva Vetarnica“.

Ovu knjigu Cifrić je pisao s jednim razlogom: i on, kao i drugi, ima „pravo na sjećanje“ koje se kod mnogih pojavljuje u zrelijim godinama života kada, kako navodi u *Predgovoru* (str. 17-28) „niču različita pitanja o tome što je čovjek napravio dobro, a što loše, što je propustio, a što je još mogao učiniti sebi i za druge“. U tome sjećanju prednost ne treba davati samo gorkim ili lijepim danima, nego ta sjećanja treba smjestiti u jedan zajednički prostor i u jedno zajedničko vrijeme. Što znači da ona na neki način i osmišljavaju proživljeni život. Gledano s te točke gledišta, naša

¹ Akademika Ivana Cifrića počeo sam temeljitije upoznavati nakon moga dolaska iz Sarajeva u Zagreb početkom 1990.-ih., a posebno nakon obrane doktorske disertacije 1997. Naime, uz profesore Vjekoslava Mikecina i Nikolu Skledara, profesor Cifrić bio mi je jedan od članova povjerenstva za obranu doktorskoga rada *Religija u teoriji sustava Niklasa Luhmanna*. Od tada započinje naše intenzivnije druženje koje će posljednjih desetak godina prijeći u redovito sastajanje i „razglablanje“ uvijek vječnih ne samo hrvatskih tema (koje su neiscrpne) nego i onih ljudskih tema koje se tiču svakodnevnoga života, jela, pića, pjesme, tamburaša te pokopa i smrti. Znao je govoriti da se naš život zbiva „između udaha i krika i izdisaja i muka“ i da taj život može biti življen kvalitetno, ispunjeno i sa značenjem, ali isto tako i veoma loše, bez dostojanstva, bez značenja i bez smisla

sjećanja nisu i ne mogu biti znanstveno objektivna – istina moguće ih je objektivirati u Berger-Luckmannovom smislu – ali u svakome slučaju pomoću njih možemo interpretirati prostor i vrijeme u kojem je netko živio. Javno iznesena sjećanja, ili modernim jezikom kazano – memoari – svjedočanstva su vlastite egzistencije.

Međutim, Cifrić navodi da svatko od nas uz „pravo na sjećanje“ ima i „pravo na zaborav“, uz napomenu: koliko god mi nastojali nešto zaboraviti, odnosno izbrisati iz vlastitog sjećanja, ne možemo to uvijek uspješno učiniti. To vam je, kako navodi autor, kao kad iz računala izbrišete neki tekst ili neku poruku. Ona je maknuta s ekrana, ali je pohranjena u memoriji računala i ipak ju je moguće pronaći. Stoga on zaključuje da se od zaborava ne živi, jer zaborav pripada prošlosti“.

Mnogi od nas koji potječemo sa sela, ili koji su rođeni u nekome od elitnih ili manje elitnih gradskih četvrti, nosimo sjećanja iz svoje mladosti. Mnoga od tih sjećanja nisu nimalo lijepa. No, ne možemo se ih se otresti i u cijelosti izbrisati. Možemo ih samo selektirati (izabirati). Ona su, navodi Cifrić, „trajno pohranjena u ‚moždanim fajlovima‘ pa sjećanjem kao voljnim aktom samo prizivamo neke od njih, a druge ne. Sjećanje nastaje i kao izvanjski asocijativni poticaj“. Dakle, svatko od nas trebao bi, barem povremeno, „privesti svoja sjećanja o prošlosti u sadašnjost i tako prenijeti neko potencijalno iskustvo drugima. Sadašnjost je moguća samo ako postoji prošlost (i budućnost). Ako prošlost eliminiramo iz života i današnjeg sjećanja, nesumnjivo je da je sadašnjost siromašnija“. Da bi otklonio bilo kakvu primisao da bi njegova, u ovoj knjizi objavljena prisjećanja – koja mogu biti kako konstruktivna

tako i destruktivna – imala bilo kakav proračunat promidžbeni ili materijalni cilj, on kaže: „Ovo sjećanje nema takvih proračunatih namjera. Ono je osobna rekonstrukcija i rekapitulacija prošle vremenitosti kao što je i samo sjećanje. To je neka unutarnja potreba za pisanjem o svome životu“, o rodnome mjestu o kojemu su samo župnici prigodimice u svojim kronikama uspijevali zabilježiti nešto od onoga što je bilo življeno u selu. Sve ostalo bilo je prepušteno tradiranju, usmenome prenašanju životnih događaja koji su obilježili ne samo život pojedinaca nego i zajednice kojoj je on pripadao.

U prvome dijelu *Naselje uz Karašicu* (str. 31-82) Cifrić kroz tri potpoglavlja: *Povijest sela; Prostor i djetinjstva i Vrijeme u selu* opisuje svoje selo Petrijevce. Smješta ga u prostor i vrijeme koji predstavljaju dvije dimenzije čovjekova fizičkog postojanja i koji omogućavaju nekoj zajednici (i pojedincu kao društvenome biću) da se povijesno i aktualno orijentiraju u svome životu, ali i prema budućnosti, i da oblikuju vlastiti društveni život. Prostor se ovdje odnosi kako na prirodni prostor, na okoliš u kojem se održava život, odnosno fizička egzistencija, tako i na socijalni prostor seoske zajednice u kojoj pojedinci izvršavaju svoje socijalne uloge. Kad je riječ o vremenu, Cifrić govori kako o socijalnome tako i o prirodnome vremenu. Naime, čovjek svojim radom, stvaranjem i razaranjem kao trećom dimenzijom svoje egzistencije može „oblikovati svoj životni prostor i dinamiku korištenja vremena, ali ne može vrijeme stvoriti nego ga samo socijalno uobličavati“. U tome smislu i njegovo sjećanje kao seoskoga djeteta počinje sa sljedećim prostorom: „soba (kuća), dvorište, bašča (vrt), sokak (ulica), uži susjedski

prostor – od kreveta do otvorene prirode pokraj sela...“

Uz to Cifrić opisuje načine određivanja i mjerenja socijalnog vremena u selu navodeći da je mjera socijalnog vremena bila „čovjekova fizička izdržljivost“ naznačujući pri tome što su u selu značili noć (mrak) – koja je bila tajnovita, a večer bajkovita – jutra u kojem je glas pijetla oglašavao novi dan, a prije njih ljeti slavuji, dan je ljeti u selu bio tih, ljudi su radili na polju. Čovjeku se čini da vrijeme na selu prolazi sporije negoli u gradu, a to stoga što su aktivnosti na selu „sporije i prilagođene čovjekovu ritmu“. Život je, naglašava Cifrić, prolazio u dnevnim i blagdanskim ciklusima. Radovi su se planirali prema vremenu i svecima koji obilježavaju početak ili kraj poljskih radova ili svečanosti“.

U drugome poglavlju *Materijalna kultura* (str. 83-144) Cifrić kroz tri potpoglavlja: *Seoska infrastruktura; Tradicijsko gospodarstvo i Prilog istraživanju seoskog graditeljstva* daje, uz ostalo, veoma važan prilog istraživanju graditeljstva i arhitekture slavonskoga sela, naglašavajući da seosko ili tradicijsko graditeljstvo (arhitektura) pripada lokalnoj materijalnoj kulturnoj baštini (kulturnom nasljeđu), a što ne znači da je sve to seosko graditeljstvo ujedno i kulturna baština i da je izuzetno vrijedna. „Vrijedna je za onoga tko ju, kao cjelinu ili pak zajedno s prostorom, ili samo neke njezine dijelove doživljava kao vrijednu“. Pri tome ističe da naše selo, osim rijetkih izuzetaka, rijetko pruža dojam vrijedne graditeljske baštine i to iz sljedećih razloga: zbog socijalnih promjena, zbog sustavne seoske nebrige za povijesno naslijeđe prilikom većih graditeljskih zahvata te zbog modernizacije. U ljudskoj nastambi svejedno je li riječ o tipu seoske arhitektu-

re poznate kao trščara – kući od prijesne cigle ili naboja pokrivena trskom ili pak o tipu kuća u „ključ“ – seoskoj modernoj gradnji odnosno o tipu nove arhitekture – seoskoj postmodernoj gradnji – događala se „sakralnost“ rođenja i umiranja. Potom slijedi skica za tipološku usporedbu, pa kad je riječ o usporedbi u odnosu na prirodu Cifrić ovo poglavlje završava iskazom: „U odnosu na prirodu: dominira uklopljenost u prirodu (okoliš); u modernoj odvajanje od prirode, stiješnjenost zbog ekonomskog prostora; u novoj umjetno kreiranje prirodnog okoliša“.

U trećemu poglavlju *Društvena arhitektura* Cifrić kroz pet potpoglavlja: *Tradicionalna društvena arhitektura; Mehanizam propadanja starih i uspon novih obitelji; Socio-profesionalna struktura danas; Seoski mediji te Obrti i zanimanja* nastoji pokazati što to čini selo: je li to prostorno strukturirana skupina kuća i u društvenome smislu prostorno organizirana zajednica, zapravo jedna cjelina ili selo definira unutarnja dinamika njegova stanovništva odnosno društveni odnosi u njemu. Predočuje nam socijalnu arhitekturu sela pod kojom podrazumijeva unutarnju strukturu i odnose u selu i glavne elemente horizontalnog i vertikalnog strukturiranja seoskog stanovništva (bogatstvo i ugled, ženidba / udaja, zanimanje), ključne vrijednosti tradicijskog društva (obitelj, zemlja, vlasništvo, nasljeđivanje, običajnost, vjera i religioznost, solidarnost, susjedstvo, kolektivni život, rodbinski odnosi) i navodi da su svi ti elementi međusobno povezani i tvore seljačko (seosko) društvo, a veoma su važni za socijalnu strukturu sela. Za tu strukturu veoma su važni: zemlja kao ključna vrijednost pojedinca ili obitelji, bez nje je seljak najamni radnik (na selu) ili proleter

(u gradu), zatim vlasništvo nad zemljom koje je bilo svetinja (zbog međe su vođene i sudske rasprave, osobni sporovi, zbog čega seljak nikada nije prodavao zemlju), zatim obitelj, nasljeđivanje kao osnovni mehanizam „stjecanja zemlje u vlasništvo“, rodbinski odnosi i bračno tržište (mogućnost udaje ili ženidbe u vlastitome selu). Govoreći o medijima kao (institucionalnim i neinstitucionalnim) središtima širenja (proizvodnje) informacija i dezinformacija Cifrić navodi crkvu, gostionicu, prelo, kolektivni rad (mobe), brijačnicu, mljekaru, dućan (trgovina), komšiluk (susjedstvo), vlak (željeznica) te slučajne susrete, seoski bubnjar, tisak, seoske uglednice. Posebno zanimljivu bilješku Cifrić donosi o oslovljavanju u obitelji (gdje se roditelji i djeca oslovljavaju s ti, ali zet i snaha s vi) te pozdravljanja od „Faljen Isus“, preko „Zdravo“ i „Dobar dan“. Što su Petrijevcani psovali: psovka kao dio komunikacijskog alata bila je „normalni sastavni dio (svakodnevnoga) govora bez obzira kako se na nju gledalo – u sekularnom smislu kao nemoralno ili u vjerskom kao grijeh. Svakodnevni život i običaji mogu biti prepoznati kao svjetovni ili crkveni, svakodnevni ili blagdanski, ali psovke su prisutne u običnim danima i svetkovinama“.

Potom daje opis različitih stalnih seoskih obrta i zanimanja: seoskih poglavara, zvonara, veščica, vračara, lihvara, čordaša, svinjara, ciglara, pekara i sladoledara; zatim navodi putujuće obrtnike i trgovce: krpilonce, pendžeraše i sajdzije kao ponuđače usluga, potom kotlare, otkupljivače svinjske dlake, skupljače staroga perja, truljare i gvožđare kao skupljače otpada odnosno kao prve komunalce te krečare, lončare, rešetare, sitare, koritare te prodavače sitnica kao prodavače trgovce.

Cifrić u četvrtome poglavlju *Onomastički aspekti* (str. 193-244) želi kroz dva pojma – toponimija i antroponimija – objasniti naseljavanja na neki prostor pa tako i na područje sela Petrijevci. Pri tome ističe da je selo zbog svoje prostorne konfiguracije i zbog jako dobre komunikacije sa širim naseljenim prostorom kao i posjedovanjem potrebnih važnijih institucija (ambulante, administrativne ustanove, škole, mogućih radnih mjesta), bilo privlačan prostor za naseljavanje i organizaciju života. No pri tome ističe da gotovo svako selo ima dva toponimijska prostora: „prostor života i sadašnjosti“ i „prostor smrti i prošlosti“. Uz to, Cifrić – obrađujući nazive seoskih atara, seosku infrastrukturu (kanale u ataru i oko sela, odvodne vode u selu, seoske sokake, flostere [nogostupe], institucije i gospodarsku infrastrukturu, elektrifikaciju, prostor poznat kao nogometno igralište te stare nazive ulica) – posebnu pozornost posvećuje seoskim raspelima i raskrižjima, bunarima, ledenicama i ciglanama, zatim grobljima (kako onima za ljude i životinje tako i onima za seoski otpad) te gostionicama – značajnim medijima u svakoj kulturi – koje su u tome slavanskom selu imale u jednome prostoru kako ekonomsku i komunikacijsku tako i kulturnu funkciju. Naravno, posebno značenje za selo imali su križevi na raskrižjima koji su u prošlosti označavali „prostorne granice sela“ i istodobno prolaznike podsjećali da u tome selu žive kršćani. Analizirajući antroponimijske aspekte Petrijevacu Cifrić govori o demografskim aspektima, najčešćim imenima i osobnim nadimcima u selu, zatim o oslovljavanju, pozdravljanju, psovka, kletvama i zakletvama, o promjenama obiteljskih nadimaka i prezimena te o prezimenima i etnokonfesionalnim

manjinama. Cifrić ne zaobilazi govoriti i o multietničnosti sela Petrijevcima u kojem su živjeli Nijemci, Židovi, Romi, Mađari, Srbi, muslimani (Bošnjaci i Albanci).

U petome poglavlju *Običajnosti u selu* (str. 245-296) govori o *svjetovnoj svakodnevnici*, u koje ubraja svatove i blagoslov snaša, bruljenje (komušanje) kukuruza, kolinje, sjetvu, posvetu polja, žetvu, vozidbu, vršidbu (tradicionalnu i modernu), pečenje rakije, pokop / sprovod, i o *blagdanskim danima*, kao što su Cvjetnica, Uskrs, Brašančevo, Kirvaj (na Petrovo), Badnjak, položaji (na Božić), Tri Kralja, svetinje (blagoslov) kuća. Potom se osvrće i na običaje životnoga ciklusa u koje ubraja svatove, pokope i groblja.

Posebno zanimljivim se pokazuju njegova sjećanja iznesena u šestome poglavlju *Iz mladenačke sjete* (str. 297-332) u kojem nam kroz tri poglavlja nastoji predočiti svoj prvi susret sa školom, s učiteljicom i njezinim načinima ocjenjivanja učenika (avion je je značio odličan, automobil vrlo dobar, konj dobar, puž dovoljan i rak nedovoljan) kao i druge školske nepodopštine. U male događaje za sjećanje Cifrić ubraja npr. Langov dućan, kirijašku radost, kartaške sreće i nesreće, vješanje Čaruge, demokratske izbore te sladoled i kestene. Potom u opisu likova pojedinaca daje vlastite „skice za portrete“ osoba koje su zapravo bile „maskote sela“ i o kojima se često, a katkada i dnevno u selu nešto govorilo.

U posljednjemu, sedmom poglavlju *Gubitak prošlosti* (str. 333-348) Cifrić govori što su za slavonska sela, a time i za Petrijevcima, značili modernizacijski procesi i koje su promjene izazvali. U tome smislu on naznačuje da „gubitak prošlosti ne znači samo fizički gubitak, odnosno nestanak

činjenica iz jednog vremena. Ako se prošlost kao duhovna komponenta kontinuirano ne održava u individualnoj i kolektivnoj svijesti u budućim vremenima, tada nastaju nepovratni gubici ranijih identitetskih obilježja“. Ne čudi stoga, da se, kako navodi Cifrić, nestajanje tradicijske kulture u modernome vremenu nadomješta folklorizacijom odnosno retradicionalizacijom što se posebno očitovalo početkom devedesetih godina 20. stoljeća kada su razni simboli tradicije počeli isticati kao „poveznica koja ujedinjuje prošlost i sadašnjost“. I ne samo u Petrijevcima, nego u cijeloj Hrvatskoj.

Posebnu vrijednost ovome djelu daju prilozima na kraju knjige kao npr. *Tumač riječi i izraza petrijevačkoga govora* (što ga je uredila Irena Miloš), zatim *Popis stanovništva iz 1697., 1720., 1736, 1823. i 1852., Abecedni popis krštenih i umrlih u župi Petrijevcima 1830.-1985. godine, Najstarija prezimena u selu prema popisima stanovništva od 1697. do 1985., Prvospomenute obitelji na kućnim brojevima prema Popisu duša II Župe Petrijevcima, Popis porezovnika iz 1946. godine, Popis petrijevačkih župnika od 1723. do 2018. godine, Okvirni popis naziva dijelova petrijevačkog atara, Popis obiteljskih nadimaka u Petrijevcima te Popis Nijemaca poginulih u radnim logorima netom nakon Drugoga svjetskog rata.*

Zaključno se može reći da je ovo djelo namijenjeno znanstvenicima i stručnjacima koji znanstveno i stručno proučavaju hrvatsko selo, njegove običaje i vjerovanja. Ono je namijenjeno i svima onima koji se žele pobliže upoznati s općenitom prošlošću hrvatskih slavonskih sela i njihove socijalne strukture, za što autorovo rodno selo Petrijevcima i njegov prirodni okoliš služe kao model.

U ovoj knjizi prof. Cifrić daje veoma važne priloge istraživanju lokalnog tradicijskog graditeljstva, toponimije, antroponimije, demografije, običajnosti, humora, leksika i raznih drugih aspekata socijalne arhitekture sela, odnosno unutarnje strukture međusobnih odnosa u selu i ključnih vrijednosti tradicijskog društva. Iako je knjiga prikaz sjećanja samo jedne osobe koja kroz to sjećanje želi sačuvati prošlost od zaborava, ona predstavlja rijetko djelo memoarske građe na hrvatskome jeziku koje na iscrpan i znanstveno utemeljen način govori o selu i socijalnim promjenama koje su se u njemu događale i događaju.

U tome smislu, knjiga će dobro doći kako studentima sociologije sela, sociologije religije, sociologije umiranja i smrti, tako i studentima sociolingvistike, antropologije te teologije. Ona će zacijelo biti od velike koristi i širem krugu hrvatske javnosti zainteresirane za ovakve pristupe u opisanju sela i promjena koje su se u njemu događale i događaju.

Ivan Markešić

Bradley H. Brewster i Anthony J. Puddephatt (ur.)
MICROSOCIOLOGICAL PERSPECTIVES FOR ENVIRONMENTAL SOCIOLOGY
Routledge – Interactionist Currents,
London i New York, 2017., 232 str.

Po prvi puta se u obliku ozbiljne znanstvene publikacije javlja zbornik radova jednog sasvim novog područja – mikro-sociološki pristupi i istraživanja u socijalnoj ekologiji – koje se u literaturi sustavnije

pojavljuje tek posljednjih nekoliko godina. Naime, možemo reći da u socijalnoj ekologiji u posljednje vrijeme dolazi do, kako to opisuju i urednici ovog zbornika, Bradley Brewster i Anthony Puddephatt, tzv. „buđenja mikrosociološke perspektive“. Brewster je docent na University of Lamoni u Iowi u SAD-u, a doktorirao je na svjetski poznatom sjedištu socijalne ekologije i etike okoliša, University of Wisconsin Madison, na temi mikrosocijalne ekologije. Puddephatt je izvanredni profesor na Sveučilištu Lakehead u Ontariju u Kanadi koji radi na povezivanju polja mikrosociologije i sociologije okoliša. Urednici zbornika u predgovoru navode kako u sociologiji okoliša od njenih samih početaka dominiraju „velika“ pitanja o odnosu čovjeka (društva, kulture) i njegovog okoliša (prirode). Tako su i silabusi kolegija socijalne ekologije u svijetu pa i kod nas oblikovani na način da prije svega obrađuju makro-teorije (npr. razdoblje antropocena, antropocentrizam i ekocentrizam, biološka i kulturna raznolikost, održivi razvoj, industrijalizacija, razvoj tehnologije i sl.). Pri tome mikrosociologija uvelike izostaje.

Razlozi zašto socijalna ekologija dugo vremena zanemaruje mikrosociološki pristup su višestruki te sežu dublje u sociološku prošlost. Naime, sama se sociologija kasno, tek 1960-ih godina, uključuje u bavljenje pitanjima čovjekova prirodnog okoliša. Ekološki problemi nisu bili vidljivi niti priznati do tada, no i nakon toga diskurs su uvelike oblikovali ekološki (socijalni) pokreti i pojedinci, odnosno sociologija se uglavnom bavila ekologijom vezano za ekološke socijalne pokrete. Međutim, ekološka kriza pokazala je da je upitna samodovoljnost i samostalnost socijalnog te je,